OANA BOC

UNICITATEA LIMBILOR SAU DESPRE MĂRGINIRE ŞI NEMĂRGINIRE ÎN LIMBĂ

0. Analizând relația dintre limbaj şi poezie, cu scopul de a releva esența creativității lingvistice, Eugeniu Coşeriu prezintă câteva dintre argumentele fundamentale, de natură filosofică, în special, care au condus la identificarea limbajului cu poezia: anterioritatea, atât a limbajului ca atare, cât şi a poeziei față de distincțiileadevăr/neadevăr, existență/nonexistență[1] şi, de asemenea, faptul că atât poezia, cât şi limbajul reprezintă „obiectivări ale conținuturilor intuitive ale conştiinței", acte de cunoaştere şi de „înțelegere intuitivă a ființei" (Coseriu 1971/1977, p. 205–206; 1994, p. 161), de descoperire a universalului în individual. Însă, afirmă Coşeriu, această identificare este doar parțială, deoarece este inacceptabilă din perspectiva alterității, întrucât subiectul creator de limbaj este un „subiect relativ", care se raportează întotdeauna la ceilalți, pe când subiectul creator de artă este un subiect absolut, care nu se raportează decât la propria creație (Coseriu 1971/1977, p. 205–206)[2]. De asemenea, aşa cum am argumentat pe larg în mai multe lucrări[3], limbajul se distinge în mod esențial de poezie prin nivelul conținutului semantic (semnificat *vs* sens) şi, implicit, prin finalitățile distincte (semnificativă *vs* poetică) care orientează tipurile diferite de creativitate (lingvistică şi poetică).

Aspectelor care susțin identitatea/asemănarea dintre limbaj şi poezie, le putem adăuga o altă perspectivă: unicitatea atât a poeziei, în diversele sale ipostaze individuale, cât şi a limbilor, ca ipostaze istorice, individuale, ale limbajului. În cadrul diversității lingvistice, fiecare limbă este unică, reprezentând o creație a unei comunități lingvistice, manifestată şi cristalizată în timp, în procesul devenirii istorice. Creativitatea lingvistică, manifestată istoric, determină esențial această individualitate a limbilor, recognoscibilă în primul rând la nivel semantic, fiindcă limba reprezintă în primul rând o interpretare creatoare a lumii şi, prin aceasta, oferă vorbitorilor o „viziune despre lume" specifică. Însă reversul acestei unicități ar putea conduce spre problema limbii ca „cerc", ca mărginire, ca limitare a posibilităților

[1] „Se va spune că şi poezia este anterioară distincției adevăr/neadevăr, fiindcă nu vorbeşte despre o realitate, ci construieşte o realitate şi este anterioară distincției existență/nonexistență. Aşa cum cuvântul nu este o dovadă a existenței lucrului desemnat, tot aşa poezia nu este un document de existență. (Prin poezie înțelegem literatura ca artă, în general.)" (Coşeriu 1994, p. 16).

[2] Pentru o discuție mai detaliată asupra acestui subiect, vezi Boc 2007, p. 24–32.

[3] Vezi, mai ales, Boc 2007, 2016.

DACOROMANIA, serie nouă, XXVII, 2022, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 42–54

de referire la lume, invocându-se uneori constrângerile idiomatice inerente. Lucrarea noastră îşi propune să prezinte succint şi să analizeze câteva dintre aspectele care ar putea contura limitele limbii, dar şi perspectivele care deschid această inevitabilă limitare spre nelimitare.

1. INDIVIDUALITATEA SEMANTICĂ A LIMBILOR –CONSIDERAȚII GENERALE

Unicitatea limbilor se relevă nu doar la nivel fonetic, morfologic şi sintactic, acest fapt fiind unanim recunoscut încă din cele mai vechi timpuri, ci şi la nivel semantic, la nivelul configurării interne a semnificatului.

Afirmarea istoricității semnificatului, mai exact a specificității idiomatice relevate la nivelul conținutului semnificativ, a fost promovată plenar[4] de către Wilhelm von Humboldt, care, prin această perspectivă inovatoare, amplu teoretizată în operele sale, întemeiază o nouă paradigmă în cercetarea limbajului şi oferă un fundament epistemologic solid pentru înțelegerea şi studierea individualității limbilor, mai ales din perspectivă semantică. Această contribuție decisivă a lingvisticii humboldtiene a fost relevată foarte clar de Eugeniu Coşeriu: „În lingvistică, afirmarea cea mai categorică a faptului că nu doar formele cuvintelor, ci şi conținuturile acestora au un caracter specific fiecărei limbi în parte o găsim la Wilhelm von Humboldt, care afirmă cu obstinație că limbile se deosebesc între ele nu doar sub aspectul «formei externe», ci şi sub cel al «formei interne» [...]" (Coşeriu 2011, p. 139). Aşadar, ideea esențială care produce această răsturnare paradigmatică[5] se referă la faptul că diversitatea limbilor nu rezidă doar în aspectele formale (la nivelul semnificantelor), ci, mai ales, în aspectele semantice, vizând semnificațiile cuvintelor (semnificatele) care sunt specifice fiecărei limbi şi, astfel, sunt diferite în limbi diferite. Astfel, teoria humboldtiană oferă numeroase deschideri spre înțelegerea unor aspecte lingvistice şi culturale actuale, numeroşi cercetători contemporani[6]susținând necesitatea redescoperirii operei humboldtiene şi a înțelegerii în profunzime a ideilor marelui gânditor, mai ales în epoca actuală a globalizării, în care se afirmă din ce în ce mai mult necesitatea menținerii plurilingvismului şi a diversității culturale[7]. Această viziune teoretică humboldtiană referitoare la istorici-

[4] Această idee a mai fost prefigurată de alți teoreticieni, din diverse perspective. În acest sens, J. Trabant îi menționează pe Bacon, Locke, Condillac, Leibniz (Trabant 2003, p. 158).

[5] Această răsturnare de perspectivă se realizează în raport cu paradigma aristotelică: „Aristotel nu a observat caracterul condiționat istoric al semnificației şi, prin aceasta, specific fiecărei limbi individuale. Lucrul acesta l-a făcut abia Wilhelm von Humboldt" (Coşeriu 2011, p. 131).

[6] De exemplu, vezi Trabant 2014, 2017, dar şi alte opinii sintetizate de Jean Quillien (2018).

[7] În câteva lucrări recente, am discutat pe larg această idee (împărtăşită de mai mulți cercetători) referitoare la necesitatea cunoaşterii operei humboldtiene care se relevă ca fiind indispensabilă din perspectivă culturală, deoarece poate oferi un cadru teoretic incontestabil susținerii diversității culturale şi lingvistice, cadru necesar înțelegerii şi preîntâmpinării pericolului uniformizării lingvistice izvorât din rațiuni pur pragmatice şi, mai ales, din considerarea limbii ca instrument de comunicare (Boc 2020a, 2020b).

tatea semnificatelor a fost valorificată, dezvoltată şi nuanţată la nivel conceptual de cercetători precum E. Coşeriu, E. Benveniste, E. Cassirer, J. Trabant etc.

Dincolo de rezultatele cercetării lingvistice şi filosofice, situabile în paradigma întemeiată de Humboldt, şi scriitorii au profunda intuiţie a istoricităţii semnificatelor şi, implicit, a unicităţii limbilor, tocmai pe baza acestei constatări a specificităţii semnificatelor. De exemplu, Anatole France îşi mărturisea interesul pentru dicţionare chiar din această perspectivă a specificităţii semantice care surprinde încărcătura spirituală inefabilă a cuvintelor: „Sunt înnebunit după aceste cărţi. M-am surprins adesea hoinărind prin câte un dicţionar mare şi stufos ca o pădure. Cuvintele sunt imagini, un dicţionar este universul în ordine alfabetică. Mai bine spus, dicţionarul este cartea prin excelenţă. Toate celelalte sunt cuprinse înăuntru: nu trebuie decât să fie extrase de acolo. Îmi plac dicţionarele, îmi plac nu numai pentru marea lor utilitate, ci şi pentru ceea ce ele au frumos şi magnific... Iată un dicţionar francez. Gândiţi-vă că sufletul Patriei noastre este înăuntru în întregime. Gândiţi-vă că în aceste mii de pagini de mici semne se află geniul şi natura Franţei, ideile, bucuriile, muncile şi durerile strămoşilor noştri şi ale noastre, monumente ale vieţii publice şi ale vieţii domestice a tuturor celor care au respirat aerul sacru, aerul atât de dulce pe care îl respirăm şi noi la rândul nostru... Iată de ce îmi plac mai ales dicţionarele franţuzeşti”[8].

Ideile formulate eseistic de către scriitorul francez conţin, *in nuce*, importante idei şi concepte teoretizate din perspectivă lingvistică, precum ideea humboldtiană a legăturii indestructibile dintre „spiritul” limbii şi spiritul comunităţii care o vorbeşte şi care a creat-o. Pentru Humboldt, „particularitatea spirituală şi structura limbii unui popor sunt atât de intim contopite, încât dacă una ar fi cunoscută, cealaltă ar trebui să poată fi dedusă în întregime. [...] Limba este oarecum manifestarea exterioară a spiritului popoarelor; limba lor este spiritul lor şi spiritul lor este limba lor” (Humboldt 1935/1984, p. 26). Iar limba este deopotrivă operă individuală (manifestată permanent în vorbire, în fiecare act lingvistic individual), dar şi operă a naţiunilor[9], concretizată ca obiect istoric, astfel încât dicţionarul cuprinde şi surprinde clasificarea esenţelor lumii („universul în ordine alfabetică”), cristalizată în devenirea neîncetată a limbii. Universul este delimitat în esenţe prin prisma conţinuturilor specifice limbii, oferind vorbitorilor săi o structurare, o organizare unică, subiectivă a lumii, o proprie „viziune despre lume”, aşa cum afirma Humboldt.

[8] „J’ai la folie de ces livres-là. Je me suis bien souvent surpris à faire l’école buissonnière dans quelque grand dictionnaire touffu comme une forêt. C’est que les mots sont des images; c’est qu’un dictionnaire c’est l’univers par ordre alphabétique. À bien prendre les choses, le dictionnaire est le livre par excellence. Tous les autres sont dedans: il ne s’agit plus que de les en tirer. J’aime les dictionnaires; je les aime non seulement pour leur grande utilité, mais aussi pour ce qu’ils ont eux-mêmes de beaux et de magnifiques... Voilà un dictionnaire français; songer que l’âme de notre Patrie et dedans toute entière. Songer que dans ces milles pages de petits signes, il y a le génie et la nature de la France, les idées, les joies, les travaux et les douleurs de nos aïeux et les nôtres, les monuments de la vie publique et de la vie domestique de tous ceux qui ont respiré l’air sacré, l’air si doux que nous respirons à notre tour... Voilà pourquoi j’aime surtout les dictionnaires français” [France 1921, p. 279–280; trad. n.].

[9] Vezi Humboldt 2008, p. 79.

De fapt, această structurare a lumii prin semnificatele limbii (specifice şi individuale) reprezintă acea „necesitate internă" a spiritului uman de care vorbea Humboldt, necesitate care primează necesităţilor externe, de ordin practic şi care situează fiinţa umană într-o lume ordonată, simbolică, oferindu-i, astfel, „dobândirea unei concepţii despre lume" (Humboldt 1935/1984, p. 25), a unei „viziuni despre lume". Cred că se impune o corelaţie[10] între această perspectivă humboldtiană a înţelegerii limbajului ca necesitate spirituală a fiinţei umane şi conceptul de funcţie semnificativă propus de E. Coşeriu, concept operaţional care sintetizează tocmai finalitatea primară, esenţială a limbajului: „Funcţia semnificativă trebuie înţeleasă din punctul de vedere al limbajului ca *enérgeia*, altfel spus, ca activitate creatoare. De fapt, limbajul nu este, în primul rând, întrebuinţare, ci creaţie de semnificate şi, de aceea, nu este nici o simplă producere de semne materiale pentru semnificaţii deja date, ci este creaţie de conţinut şi expresie în acelaşi timp" (Coşeriu 2009, p. 47). Importanţa faptului că limbajul este în primul rând „creaţie de semnificate" se relevă mai ales în recunoaşterea şi susţinerea implicită a individualităţii limbilor la acest nivel semantic, al clasificării lumii în esenţe, iar această clasificare este diferită în limbi diferite. De exemplu, în unele limbi amerindiene, menţionează Cassirer, există treisprezece verbe diferite pentru acţiunea de *spălare*: a spăla mâinile/faţa/vasele/ carnea/hainele etc. Aceste cuvinte surprind în conţinutul (semnificatul) lor precizarea semantică privind obiectul căruia i se aplică. De asemenea, există numeroase verbe pentru acţiunea de a mânca (a mânca hrană vegetală/hrană animală/împreună cu alţii/singur etc.) (Cassirer 2008, p. 274). Limba germană distinge între acţiunea de a mânca realizată de oameni (*essen*) şi cea realizată de animale (*fressen*), captând, astfel, în concept, în semnificat, natura agentului (uman sau nonuman) care realizează acţiunea. În limba spaniolă există verbe diferite care captează în conţinutul lor semnificativ temporalitatea, mai exact, momentele diferite când se realizează acţiunea de a mânca: *desayunar* (a lua micul dejun), *almorzar* (a lua prânzul), *merendar* (a lua o mica gustare spre seară), *cenar* (a cina).

Iar exemplele pot fi numeroase, deoarece acestea nu constituie excepţii, ci tocmai principiul ontologic al creativităţii lingvistice. Instituirea de conţinuturi semnificative într-o limbă nu este impusă de realitatea extralingvistică prin niciun fel de cauzalitate naturală, ci limbajul are rolul dinamic de a organiza (şi reorganiza) lumea prin conţinuturile semnificative create în planul istoric al limbilor. Lumea este astfel conceptualizată, ordonată prin cuvintele limbii.

Tocmai existenţa limbajului, în general, şi a limbilor, în particular, face ca lumea să nu fie haotică, iar gândirea să nu fie „o masă amorfă şi indistinctă", „o nebuloasă în care nimic nu este delimitat în mod necesar" (Saussure 1916/1998, p. 126), aşa cum afirmă F. de Saussure în preambulul definirii conceptului de valoare lingvistică, înţelegând limba ca „gândire organizată în materia fonică" şi desfiinţând, astfel, teoria reducţionistă a limbii ca nomenclatură. Cred că putem

[10] Am argumentat pe larg această idee în Boc 2016, unde am analizat amplu acest concept coşerian.

considera, din această perspectivă, că acest important concept sau ssurian de valoare lingvistică se deschide implicit spre susținerea unicității limbilor din perspectivă semantică.

Aşadar, această structurare a lumii prin semnificatele limbii se dovedeşte a fi specifică fiecărei limbi în parte, conferind, astfel, unicitate fiecărei limbi, la acest nivel profund, de ordin semantic. Între om şi lumea extralingvistică, formată din obiectele particulare, individuale, concrete sau abstracte, perceptibile sau imperceptibile, se instituie şi se reinstituie permanent această „lume" mediatoare, semnificativă a limbii, ca un ochi spiritual prin care vedem şi simțim tot ceea ce ne înconjoară, dar şi tot ceea ce ne locuieşte din interior. Aşadar, creativitatea lingvistică, întrupată în cuvintele limbii, determină această individualitate idiomatică, recognoscibilă în primul rând la nivel semantic.

Însă reversul acestei unicități ar putea conduce spre problema limbii ca limitare, ca un „cerc", ca mărginire.

2. LIMBA – „UN CERC", O LIMITARE

Faptul că limba reprezintă în mod necesar o limitare a fost afirmat din mai multe perspective, cu referire atât la nivelul lexical-semantic al limbii, cât şi la nivelul gramatical. Recunoaşterea acestei limitări inerente a condus însă la opinii diferite care au valorizat în mod distinct această constatare.

Faptul că nelimitarea obiectelor din realitatea extralingvistică este supusă inevitabil unei reducții la nivelul semnificatelor consider că reiese implicit chiar din prima definiție a semnificației, care este oferită de Aristotel, în *Metafizica*[11]: „înțelesul este ceea ce ne permite să întrebuințăm pentru numirea unei serii infinite de lucruri acelaşi cuvânt" (Aristotel, *apud* Coşeriu 1994, p. 17). Cu toate că Aristotel nu a observat faptul că semnificațiile sunt specifice fiecărei limbi, considerându-le universale[12], marele gânditor a surprins nu doar natura biplană a cuvântului (conținut şi formă sau, în terminologia actuală canonizată de Saussure, semnificat şi semnificant), ci şi esența conceptului de semnificație, de înțeles, pe care îl delimitează clar de lucruri, de designate. Acest concept aristotelic este redefinit de Coşeriu, care consideră că semnificația reprezintă „posibilitatea de desemnare a unității unei esențe, a unui mod de a fi", „captarea unitarului" (Coşeriu1994, p. 17).

Aşadar, cum observă Aristotel, obiectele sunt nelimitate, iar cuvintele limbii sunt limitate, Desigur, ar fi nefuncțional şi ineficient să se creeze cuvinte pentru fiecare obiect. Diversitatea nesfârşită a lucrurilor asemănătoare din anumite perspective intră sub cupola unui concept. Lumea este conceptualizată prin limbă, cuvântul captează în concept trăsături ale obiectelor. Însă nu e obligatoriu (şi, de

[11] Acest fapt este afirmat de Coşeriu: „În *Metafizica* găsim prima definiție a semnificației (înțelesului), în opoziție cu desemnarea, cu numirea unui obiect" (Coşeriu 1994, p. 17).

[12] Vezi Coşeriu 2011, p. 131.

altfel, nici nu se întâmplă astfel) ca limbile să capteze în concept aceleaşi trăsături şi să distingă, astfel, uniform esenţele lumii. Acest fapt este constatabil nu doar de către traducători, ci chiar de vorbitorii care învaţă alte limbi şi care observă că nu există echivalenţe totale între cuvintele limbii materne şi cuvintele altei limbi. De fapt, când învăţăm o limbă străină, nu învăţăm doar şiruri de sunete (mai precis, semnificante) diferite, ci învăţăm chiar conţinuturi (semnificate) diferite, învăţând, astfel, să resemantizăm lumea dintr-o altă perspectivă[13].

Altfel spus, limbajul este o activitate creatoare orientată idiomatic, prin care ocurenţele nelimitate ale obiectelor particulare sunt reduse la un cuvânt, deoarece cuvântul cuprinde în conţinutul său semnificativ tocmai esenţa unui „mod de a fi". Aceasta deoarece: „semnificatul ca atare nu se referă la lucruri ca «entităţi», ci la *faptul de a fi al lucrurilor*, adică la ceea ce este universal experienţei individuale; altfel spus, experienţei ca propria sa posibilitate infinită. De exemplu, cuvântul *arbore* semnifică «faptul de a fi arbore», adică posibilitatea infinită a entităţii «arbore»" (Coşeriu 2009, p. 140).

Aşadar, fiecare limbă captează şi delimitează esenţe ale lumii, creând astfel conţinuturi lingvistice, semnificate, esenţe ale unor „moduri de a fi" (de exemplu, modul-general-de-a-fi-arbore, modul-general-de-a-fi-om etc.). Regăsim în individualitatea semnificatului un model de universalitate. Astfel încât operaţia desemnării reprezintă o aplicare de semnificate realităţii desemnate. De fapt, noi, ca fiinţe umane, trăim inevitabil într-o logosferă, într-o lume care nu este o lume a lucrurilor individuale, particulare, ci o lume asupra căreia proiectăm semnificaţiile limbii noastre, o lume simbolică ce ne ordonează şi ne clasifică lumea din perspectiva unui sistem de semnificaţii propriu limbii noastre. Fiecare obiect extralingvistic este impregnat inevitabil de cuvântul prin care îl desemnăm, astfel încât perceperea oricărui obiect particular actualizează spontan în conştiinţa noastră cuvântul, deoarece recunoaştem implicit şi intuitiv faptul că obiectele care ne înconjoară, lumea văzută şi nevăzută din jurul nostru sau chiar din interiorul nostru este formată din ocurenţe particulare ale unei esenţe, iar această esenţă este conceptul sau semnificatul (conţinutul lingvistic) creat în limbă, cu care ne referim la lume, prin care designăm această lume. În spiritul concepţiei lui Aristotel, pentru care limbajul este anterior distincţiei dintre adevăr şi neadevăr, Coşeriu consideră că semnificaţia este anterioară operaţiei de desemnare şi reprezintă „acest complex de condiţii care permit să recunoaştem acest «mod-de-a-fi» în acest obiect şi să spunem, de

[13] Cassirer dezvoltă ideea humboldtiană potrivit căreia diferenţele dintre limbi nu sunt diferenţe de sunete sau de semne, ci de „viziune asupra lumii" şi constată că în învăţarea unei limbi străine „dificultatea reală constă mult mai puţin în învăţarea limbii noi decât în uitarea celei cunoscute înainte", deoarece „nu ne mai aflăm în condiţia psihică a copilului care dobândeşte pentru prima dată o concepţie despre lumea obiectivă. Pentru adult, lumea obiectivă are deja o formă definită ca rezultat al activităţii limbii care, într-un anumit sens, a modelat toate celelalte activităţi ale noastre. Percepţia, intuiţiile şi conceptele noastre s-au întrepătruns cu termenii şi formele limbii noastre materne" (Cassirer 1994, p. 187).

exemplu, da, corespunde acestui mod-de-a-fi" (Coşeriu1996, p. 4). Tocmai de aceea, explică în continuare autorul, „uneori, nu putem designa sau spunem «poate fi asta sau asta», adică se poate raporta la un mod-de-a-fi sau la alt mod-de-a-fi, întrucât obiectul se prezintă vag sau prezintă trăsături şi de un fel, şi din celălalt" (Coşeriu 1996, p. 4).

Aşadar, aceste limite ale limbii pot fi constatate pe de o parte din această perspectivă a raportului semnificat – designat sau limbă – realitate, prin care nuanțele infinite ale realității sunt raportate la o esență determinată, limitată inevitabil, iar pe de altă parte, din perspectiva raportului subiect – limbă: vorbitorul are la dispoziție cuvintele limbii sale – limitate – pentru a se exprima şi pentru a exprima fapte, stări şi intuiții unice. Însă, acestea constituie limitări necesare, impuse de intersubiectivitate, pentru a fundamenta obiectivitatea şi implicit intercomprehensiunea. De asemenea, toate aceste limitări pot fi surmontate la nivelul finalității expresive împlinite prin sensul creat în actul lingvistic individual.

Relația om – limbă – lume este configurată de Humboldt prin metafora cercului: „Omul trăieşte în primul rând împreună cu obiectele [...] percepute exclusiv în chipul în care i le prezintă limba. Prin acelaşi act în virtutea căruia urzeşte, pornind din interiorul său, rețeaua propriei limbi, omul se implică în aceasta şi orice limbă trasează în jurul poporului căruia îi aparține un cerc din care nu se poate ieşi decât trecând, în aceeaşi secundă, în cercul altei limbi" (Humboldt 2008, p. 95). Această metaforă humboldtiană a cercului nu este menită să evidențieze limitele limbii, ci mai degrabă faptul că semantismul limbii este acela care organizează realitatea, în conştiința noastră, ca vorbitori. Accesul la realitate nu este unul imediat, ci (inter)mediat prin sistemul de semnificații al limbii noastre, prin proiectarea cuvintelor limbii asupra planului obiectelor. Astfel, consideră Humboldt, limba este cea care ne oferă, în consecință o „viziune despre lume".

Cu toate că unele formulări humboldtiene ar putea lăsa impresia că marele lingvist consideră că limba este o închisoare, metafora cercului oferă, de fapt deschideri spre înțelegerea relației indestructibile, până la identificare între spiritul limbii şi spiritul națiunii care o vorbeşte, între limbă şi identitatea națională: „Deşi, în mare parte, operă a națiunilor, limbile le stăpânesc, totuşi, le țin captive într-un cerc determinat şi formează sau cel puțin indică mai ales diferența caracterului național"[14] (Humboldt 1908/2018, p. 61) [trad. n]. „Diferența caracterului național" reprezintă, de fapt, unul dintre obiectivele majore ale cercetării humboldtiene, cercetări care oferă un important fundament epistemologic pentru susținerea importanței diversității lingvistice şi culturale. Subiectivitatea limbii în conceptualizarea lumii relevă individualitatea, specificitatea fiecărei limbi, situată, într-o primă aproximare, chiar la acest nivel semantic.

[14] „Quoiqu'en grande partie l'ouvrage des nations, les langues les maîtrisent néanmoins, les retiennent captives dans un cercle déterminé, et forment ou indiquent au moins principalement la différence du caractèrenational" (Humboldt 1908/2018, p. 61)

Captivitatea în cercul limbii materne nu este una absolută, fără ieşire, deoarece oricând ne putem situa „în cercul altei limbi". Astfel, „învățarea unei limbi străine ar trebui de aceea să însemne dobândirea unei noi perspective în viziunea asupra lumii de până la acel moment – şi, până la un punct, chiar înseamnă aşa ceva, de vreme ce orice limbă conține întreaga țesătură de concepte şi modul de reprezentare ale unei părți a umanității" (Humboldt 2008, p. 95). Această soluție oferită de Humboldt pentru a ieşi din „cercul" propriei limbi, prin deschiderea orizontului lingvistic spre altă limbă, care configurează o altă viziune asupra lumii şi, în mod inevitabil, un alt „cerc" reprezintă un alt aspect important al înțelegerii humboldtiene a limbajului în ansamblul său. Astfel, Humboldt consideră că „toate limbile împreună seamănă cu o prismă ale cărei fețe reflectă fiecare universul într-o culoare diferit nuanțată" [trad. n.] (Humboldt 1908/2018, p. 76). Doar corelată cu această metaforă a prismei, metafora cercului îşi luminează înțelesul deplin: transformarea lumii în limbaj este specifică fiecărei limbi, deoarece fiecare limbă configurează un univers semantic unic, ireductibil în raport cu alte limbi şi, în consecință, fiecare limbă reprezintă o valoare culturală inestimabilă, o fațetă unică a celui mai important tezaur spiritual al umanității care este limbajul.

Această specificitate a limbii a fost uneori considerată o limitare de-a dreptul opresivă. Astfel, pornind de la celebra afirmație a lui Jakobson referitoare la faptul că „limbile diferă în mod esențial prin ceea ce trebuie să exprime, şi nu prin ceea ce pot să exprime"[15] [Jakobson 1963, p. 84, trad. n.], R. Barthes formulează o opinie destul de radicală şi de vehementă în legătură cu constrângerile semantice, dar mai ales cele gramaticale ale limbii: „Limbajul este o legislație, limba îi este codul. [...] Nu vedem puterea care este în limbă, pentru că uităm că orice limbă este o clasificare şi că orice clasificare este opresivă. [...] În limba noastră franceză sunt constrâns să mă situez mai întâi ca subiect, înainte de a enunța acțiunea [...]; de asemenea, sunt obligat să aleg întotdeauna între masculin şi feminin, neutrul sau complexul fiindu-mi interzise; în acelaşi timp, sunt obligat să marchez raportul față de celălalt fie prin *tu*, fie prin *vous*: suspansul afectiv sau social îmi este refuzat. [...] Limba, ca performanță a oricărui limbaj, nu este nici reacționară, nici progresistă; ea este pur şi simplu: fascistă; căci fascismul nu te împiedică să spui, ci te obligă să spui [...]. Din nefericire, limbajul uman este fără exterior: este un loc închis [...]"[16] [trad. n.].

[15] „Les langues diffèrent essentiellement par ce qu'elles doivent exprimer, et non par ce qu'elles peuvent exprimer" (Jakobson, 1963, p. 84).

[16] „Le langage est une législation, la langue en est le code. Nous ne voyons pas le pouvoir qui est dans la langue parce que nous oublions toute langue est un classement, et que ton classement est oppressif. […] Dans notre langue française […] je suis astreint à me poser d'abord en sujet, avant d'énoncer l'action […]; de la même manière, je suis obligé de toujours choisir entre le masculin et le féminin, le neutre ou le complexe me sont interdits; de même encore je suis obligé de marquer mon rapport à l'autre en recourant soit au tu, soit au vous : le suspens affectif ou social m'est refusé. […] La langue, comme performance de tout langage, n'est ni réactionnaire, ni progressiste; elle est tout simplement : fasciste; car le fascisme, ce n'est pas d'empêcher de dire, c'est d'obliger à dire. […]

Acest fragment reprezintă o parte din lecția inaugurală de semiologie literară susținută de R. Barthes la Collège de France în 1977 şi redată de Nicolas Tournadre, care consideră că acest punct de vedere exprimat de R. Barthes este „reducționist şi parțial eronat", iar presupusa „dictatură a gramaticii" este un mit sau „o formulă exagerată", deoarece orice limbă oferă paradigme bogate din care vorbitorul poate alege (de exemplu, un eveniment trecut poate fi redat printr-o varietate de timpuri verbale, inclusiv prin timpul viitor, în funcție de perspectiva temporală adoptată[17]) (Tournadre 2016, p. 145). De asemenea, un aspect important remarcat de Tournadre şi care nuanțează sau chiar infirmă „viziunea dictatorială a gramaticii" vizează faptul că vorbitorii nu conştientizează regulile gramaticale pe care le aplică în vorbire, autorul precizând că în anchetele sale lingvistice realizate în Asia a constatat că oamenii nu aveau nicio idee despre regulile gramaticale ale limbii pe care o vorbeau şi că, de fapt, aceste reguli devin cunoscute, conştientizate doar printr-un demers educativ-formativ.

Dincolo de aceste câteva argumente (cărora li se pot adăuga şi altele, de acelaşi ordin strict lingvistic) pe care le considerăm juste şi care demontează opinia lui R. Barthes, constatăm faptul că demersul lui R. Barthes are o altă finalitate decât aceea de a analiza aspecte ale limitelor structurilor şi funcțiilor idiomatice şi, cu atât mai puțin, aceea de a prezenta aspecte ale individualității lingvistice. Mai exact, opiniile referitoare la limbă formulate de R. Barthes conturează mai degrabă un demers euristic pentru a afirma libertatea oferită de *literatură*, care reprezintă în raport cu puterea considerată ca „opresivă" a *limbii/limbajului* o „diversiune magnifică", o „trişare salvatoare" şi care permite „splendoarea unei revoluții permanente a limbajului"[18]. În acelaşi timp, dincolo de absolutizările referitoare la limitele şi la constrângerile limbii (de ordin lexical, dar mai ales gramatical), constatăm o eroare de perspectivă şi o ezitare sau chiar o confuzie terminologică: mai exact, conceptele de limbă şi limbaj sunt echivalate, substituibile reciproc şi, în acelaşi timp, sunt opozabile termenului generic de literatură. Consider că o distincție clară a acestor concepte ar clarifica această perspectivă tranşantă şi tocmai de aceea, dilematică, formulată de R. Barthes. De fapt, din perspectiva lingvisticii, conceptul de limbaj se diferențiază net de conceptul de limbă: *limbile* reprezintă ipostaze individuale, determinate istoric ale *limbajului*, ca facultate general umană, deoarece tot ceea ce se creează în limbaj se creează în mod necesar într-o anumită limbă

Malheureusement, le langage humain et sans extérieur : c'est un huis clos" (Barthes 1977, *apud* Tournadre 2016, p. 144–145).

[17] În acest sens, autorul oferă mai multe exemple: „Apollinaire **sera mort** avant d'avoir pu assister à la représentation de sa pièce *Couleurs du temps*"; „[…] il **mourra**, achevé par la grippe espagnole, le 9 novembre 1918, deux joursavant la Victoire"; „Il **allait mourir** à trente-huit ans, victime lui aussi de la Grande Guerre" etc.

[18] „Cette tricherie salutaire, cette esquive, ce leurre magnifique, qui permet d'entendre la langue hors pouvoir, dans la splendeur d'une révolution permanente du langage, je l'appelle pour ma part: littérature" (Barthes 1977, *apud* Tournadre 2016, p. 145).

istorică[19] (Coşeriu 1973/2000, p. 249). De asemenea, cred că se impune distincția dintre textele literare şi literatură: textele literare reprezintă ipostaze individuale, creații unice, care configurează ceea ce este numit generic literatură. Aşadar, limbajul şi literatura reprezintă ipostaze generice ale creativității culturale, pe când limbile şi, de asemenea, textele literare particulare reprezintă ipostaze unice, individuale şi, în consecință, inevitabil limitate ale acestor ipostaze generice: limbaj, respectiv, literatură. Cu toate acestea, consider că şi aceste ipostaze determinate îşi conțin, în limitarea inevitabilă, şi nelimitarea.

3. LIMBA CA NEMĂRGINIRE

Afirmarea faptului că limba este o limitare inevitabilă aparține mai mult perspectivei de cercetare sau unei abordări exterioare a limbii, fiind mai degrabă o constatare metodologică, contrastivă sau exterioară, decât una ontologică, intrinsecă. Tocmai de aceea, vorbitorii nu doar că nu conştientizează, în momentul realizării actelor lingvistice particulare, constrângerile normative ale limbii (sau chiar nu au o cunoaştere explicită, ci doar una implicită, intuitivă a acestor norme), ci ei nici nu resimt, din interiorul limbii materne, aspecte care, dintr-o perspectivă exterioară, ar putea constitui limitări. Faptul că limba este o închidere care se deschide poate fi susținut nu doar din perspectiva lingvisticii, ci şi din perspectiva filosofiei culturii, aşa cum afirma C. Noica: „Dacă sunt margini în limbă, undeva sunt şi nemargini […]. Asemenea nemargini sunt în limba sa şi în oricare limbă. Nemargini trebuie să fie, de vreme ce oricare limbă este vorbirea însăşi, fiind datoare să exprime totul. Dar ciudățenia este că marginile vin din afară, pe când nemarginile dinăuntru. Dacă ştii din afară o limbă, nu-i poți vedea decât marginile. De posibilitățile ei nesfârşite dai seama dinăuntru" (Noica 1992, p. 140). Ideile formulate eseistic de filosoful român îşi găsesc rezonanța şi confirmarea în concepte şi în aspecte teoretice dezvoltate din perspectiva lingvisticii.

Astfel, fiecare limbă este „datoare să exprime totul", deoarece, aşa cum afirma Humboldt (şi prin acest aspect nuanțăm suplimentar metafora cercului limbii la care am făcut deja referire): „Fiecare limbă prezintă spiritul uman în întregime; dar având mereu un caracter particular, aceasta nu îl prezintă decât dintr-o parte"[20] (Humboldt 1908/2018, p. 61) (trad. n.). Am putea realiza aici o analogie între structura atomului, care reprezintă, iconic şi esențial, sistemul solar în întregime. Sau, reluând o altă imagine metaforică a lui C. Noica, filosoful care considera că limba română este „partea noastră de cer" (Noica 1996, p.129), înțelegem că raportul

[19] „Un aspect fundamental al limbajului este acela de a se manifesta totdeauna ca limbă; chiar fiind creație, producere continuă de elemente noi şi, în acest sens, «libertate», limbajul este, în acelaşi timp «istoricitate», tehnică istorică şi tradiție, solidaritate cu alți vorbitori actuali şi din trecut, adică cu istoria actuală şi cea trecută a unei comunități de vorbitori" (Coşeriu 1973/2000, p. 249).

[20] „Chaque langue présente l'esprit humain tout entier; mais ayant toujours un caractère particulier, elle ne le présente que d'uncôté" (Humboldt 1908/2018, p. 61).

dintre mărginire şi nemărginire în limbă este acelaşi ca între „partea" – inevitabil delimitată –, dar care oglindeşte în sine nemărginirea celestă.

Acest subiect amplu poate fi abordat dintr-o multitudine de perspective, dar vom rezuma succint doar câteva aspecte care susţin faptul că limba îşi conţine în sine nelimitarea.

Astfel, principiul coşerian al funcţiei poate explica această limitare-nelimitată a limbii. În concordanţă cu trihotomia planurilor limbajului, care reprezintă unul dintre pilonii concepţiei sale teoretice (planul universal, planul istoric şi planul individual) şi cu tipurile de conţinut specific fiecărui plan (desemnare, semnificat, sens), Coşeriu identifică trei tipuri de funcţii: funcţii de desemnare, funcţii idiomatice şi funcţii textuale (Coşeriu 1981/2013, p. 79). De exemplu, arată Coşeriu, „categorii precum «agent», «instrument», «pluralitate» etc. sunt, deci, funcţii al vorbirii în general" (Coşeriu 1981/2013, p. 75). Aceste funcţii de desemnare se realizează prin funcţii idiomatice specifice unei anumite limbi, iar aceste funcţii idiomatice pot fi foarte diferite în limbi diferite. De exemplu, „funcţii precum cele de *subiect*, *instrumental*, *plural* […]aparţin nivelului istoric şi, prin aceasta, ţin nu de domeniul desemnării, ci de acela al *semnificaţiei*" (Coşeriu 1981/2013, p. 75), reprezentând funcţii idiomatice, care însă nu se regăsesc în toate limbile. De exemplu, există şi limbi „«fără subiect» care pot exprima funcţia generală de «agent» printr-o aşa-numită *construcţie ergativă*, de exemplu. În astfel de limbi nu se spune «X doarme, bate, fuge», ci doar «aici se află un somn, o bătaie, o fugă»; verbalizarea este în principiu impersonală" (Coşeriu 1981/2013, p. 75). De asemenea, arată autorul, la nivelul sensului se pot identifica funcţii textuale precum: îndemn, răspuns, refuz, rugăminte, constatare, adresare, salut, minciună, părere etc., funcţii care se realizează prin funcţii idiomatice specifice fiecărei limbi (Coşeriu 1981/2013, p. 76). Aşadar, materia primă limitată a limbii (concretizată în funcţii idiomatice pre-textuale, care relevă o organizare specifică a conţinuturilor gramaticale şi lexicale) se deschide nelimitat la nivelul actelor lingvistice concrete, deoarece cu această materie primă finită (dar care îşi conţine în sine posibilităţile nelimitate, stând sub semnul creativităţii) se instituie sensuri nelimitate. Tocmai de aceea sensurile sunt infinite, cultura este infinită. Tocmai de aceea, limba ca tehnică de creaţie îşi conţine în sine nemărginirea.

4. CONCLUZII

Limba conţine în sine deopotrivă limitele şi nelimitele, concretizate prin funcţiile idiomatice limitate, dar care se deschid nelimitat spre funcţii de desemnare şi spre funcţii textuale. Cu materie primă limitată din perspectiva obiectului abstract (limba ca obiect istoric, limba abstractă), dar care, totuşi, îşi conţine în sine potenţa de nelimitare (limba ca *enérgeia*) se creează sensuri nelimitate. Iar poezia (literatura în general) suspendă prin puterea creativităţii artistice toate aceste limite, reprezentând ipostaza supremă a nelimitei limbii, dar prin care se înfăptuieşte şi căreia îi dovedeşte, de fapt, nemărginirea.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Boc 2007 = Oana Boc, *Textualitatea literară şi lingvistica integrală. O abordare funcțional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi şi Apollinaire*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2007.

Boc 2016 = Oana Boc, *De la funcția semnificativă la finalitatea poetică*, în Dumitru-Cornel Vîlcu, Eugenia Bojoga, Oana Boc, (ed.), *Şcoala integralistă clujeană. Contribuții*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2016 p. 129–148.

Boc 2020a = Oana Boc, *The language and national identity – a current research from the perspective of the Humboldtian theory*, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (ed.), *Identities in globalisation. Intercultural perspectives*, Târgu-Mureş, Editura Arhipelag XXI Press, 2020, p. 90–96.

Boc 2020b = Oana Boc, *Importanța plurilingvismului în contextul globalizării*, în Ofelia Ichim (coord.), *România în spațiul euroatlantic: interferențe culturale şi lingvistice*, Bucureşti, Editura Tracus Arte, 2020, p.45–58.

Cassirer 1994 = Ernst Cassirer, *Eseu despre om – o introducere în filozofia culturii umane*. Traducere de Constantin Coşman, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994.

Cassirer 2008 = Ernst Cassirer, *Filosofia formelor simbolice. Limbajul*. Traducere de Adriana Cînța, vol. I, Piteşti, Editura Paralela 45, 2008.

Coseriu 1971/1977 = Eugenio Coseriu, *Tesis sobre el tema «lenguaje y poesía»*, în Coseriu 1977, p. 201–207.

Coseriu 1977 = Eugenio Coseriu, *El hombre y sulenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Editorial Gredos, 1977.

Coşeriu 1973/2000 = Eugenio Coşeriu, *Lecții de lingvistică generală*. Traducere de Eugenia Bojoga, Chişinău, Editura ARC, 2000.

Coşeriu 1981/2013 = Eugenio Coşeriu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*. Traducere în limba română de Eugen Munteanu şi Ana-Maria Prisacaru, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2013.

Coşeriu 1994 = Eugen Coşeriu, *Prelegeri şi conferințe*. Supliment al „Anuarului de lingvistică şi teorie literară" al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide", Iaşi, XXXIII, 1992–1993.

Coşeriu 1996 = Eugeniu Coşeriu, *Ființă si limbaj*. Interviu cu E. Coşeriu realizat de Lucian Lazăr, în „Echinox", 1996, nr. 10–12, p. 3–6.

Coşeriu 2009 = Eugenio Coşeriu, *Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală.* Antologie, argument, note, bibliografie şi indici de Dorel Fînaru, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2009.

Coşeriu 2011 = Eugenio Coşeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*. Traducere de Eugen Munteanu şi Mădălina Ungureanu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2011.

France 1921 = Anatole France, *La vie littéraire*, vol. II, Paris, Calmann-Lévy, 1921.

Humboldt 1908/2018 = Wilhelm von Humboldt, *Le prodige de l'origine des langues. Essai sur les langues du Nouveau Continent*. Présentation, notes et postface par Jacques Dewitte, Paris, Éditions Manucius, 2018.

Humboldt 1935/1984 = Wilhelm von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einflußauf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, Berlin, Lambert Schneider, 1935. Fragmente traduse în limba română în *Teorie şi metodă în lingvistica din secolul al XIX-lea şi de la începutul secolului al XX-lea. Texte comentate*, Universitatea din Bucureşti, 1984, p. 24–35.

Humboldt 2008 = Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor şi influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*. Traducere de Eugen Munteanu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008.

Jakobson 1963 = Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, Editions de Minuit, 1963**.**

Noica 1992 = Constantin Noica, *Introducere la miracolul eminescian*. Ediție îngrijită de Marin Diaconu şi Gabriel Liiceanu, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

Noica 1996 = Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1996.
Quillien 2018 = Jean Quillien, *L'image de Wilhelm von Humboldt dans la postérité*, Villeneuve d'Ascq., Presses Universitaires du Septentrion, 2018.
Saussure 1916/1998 = Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*. Traducere de Irina Izverna Tarabac, Iaşi, Editura Polirom, 1998.
Tournadre 2016 = Nicolas Tournadre, *Le prisme des langues*, Paris, L'Asiathèque – Maison des Langues du Monde, 2016.
Trabant 2003 = Jürgen Trabant, *Quand'Europe oublie Herder, Humboldt et les langues*, în „Revue germanique internationale", XX, 2003, p. 153–165.
Trabant 2014 = Jürgen Trabant, *Pourquoi Humboldt?*, în Sylvie Archaimbault, Jean-Marie Fournier, Valérie Raby (eds.), *Penser l'histoire des savoirs linguistiques. Hommage á Sylvain Auroux*, Lyon, ENS Éditions, 2014, p. 573–585.
Trabant 2017 = Jürgen Trabant, *Babel ou le Paradis. L`Europe et ses langues*, în Étienne François, Thomas Serrier (eds.), *Europa notre histoire*, Paris, Les Arènes, 2017, p. 887–899.

UNIQUENESS OF LANGUAGES– THE BOUNDARY AND BOUNDLESSNESS OF A LANGUAGE
(*Abstract*)

Within linguistic diversity, each language is unique, representing a creation of the linguistic community, manifested and crystallized over time, during the process of historical becoming. Such language uniqueness is not revealed only at phonetic, morphological and syntactical level, but also at semantic level, at the level of internal configuration of the meanings. World structuring through language meanings is proven to be specific to each language, conferring, thus, uniqueness to each language, even at this deep semantic level. Therefore, linguistic creativity, manifested historically, essentially determines such language individuality, recognizable, first of all, at semantic level, because language is, above all, a creative interpretation of the world and, thereby, it provides the speakers a specific "worldview". However, the flip side of such uniqueness could lead to the issue of the language as a "circle", as a boundary, as a limitation of the possibilities of referring to the world, invoking sometimes the inherent idiomatic constraints. Our paperwork sets out to show briefly and to analyze a few of the aspects that could outline language boundaries, but also the perspectives that open such inevitable boundary towards boundlessness.

Cuvinte-cheie:*viziune asupra lumii*, *funcție semnificativă*, *creativitate*, *diversitate lingvistică*, *unicitate lingvistică*, *limitele limbii.*
Keywords: *worldview*, *signifying function*, *creativity*, *linguistic diversity*, *language uniqueness*, *language boundaries*, *boundlessness of a language*.

Universitatea Babeş-Bolyai
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31
o_boc@yahoo.com